

det frälsta Sions segersång — —.	en kärlek och en längtan
En röst från tusen munnar,	och samma mål till sist,
en själ i allas röst,	ett slut på allas trängtan:
ett bud, som frid förkunnar,	ett liv i Herren Jesus Krist.
en tro med evig tröst,	J. A. Eklund.

U. L. Ullman och det svenska gudstjänstlivet.

När en framtida forskare i svenskt kyrkoliv kommer till de sista årtiondena av 1800-talet och de första av 1900-talet och frågar sig efter förgrundsgestalter i den storartade utveckling, som den svenska kyrkans liturgiska och kyrkomusikaliska strävanden under dessa årtionden innebära, så behöver han ej länge stå oviss. Ty där framträder så tydligt, att ingen tvekan kan vara, Uddo Lechard Ullman såsom den som hela tiden har ledningen, alltifrån det den unge lektorn och docenten i praktisk teologi först gör sitt namn känt och ända tills 78-åringen knyter sitt namn till åtskilliga av de viktigaste kyrkomusikaliska och liturgiska dokument som alltsedan reformationstiden skänkts åt den svenska kyrkan.

Det är en ovanlig konsekvens i detta arbete, som dock under större delen av de mer än 50 år det omfattar, måst utföras sida vid sida med de många praktiska värv, som den egentliga livsgärningen omfattade. 1871 disputerade den då trettiofyraårige docenten över en avhandling med titeln »*Om den kyrkliga psalmboken med särskild hänsyn till den svenska kyrkans psalmbok af år 1819*». Det är här som med djup intention och stor sakkänedom den principiella skillnaden mellan andlig sång och kyrklig psalm klargöres och den kritik mot 1819 års psalmbok, som redan länge rört sig i vissa kretsar, får ett, på samma gång med dikta-

rens uppskattning förenat, representativt uttryck. Naturligt var ock, att när en psalmbokskommitté sedan tillsattes U. L. Ullman skulle vara medlem däri. Han insattes där tillsammans med C. A. Torén och C. D. af Wirsén. *Förslaget till reviderad psalmbok för svenska kyrkan af år 1889* var resultatet av detta arbete.

Vägen från psalmforskning och psalmarbete till liturgisk forskning i egentlig mening var emellertid ej lång och under de mellan den första psalmboksstudien och deltagandet i psalmbokskommittén liggande åren hade från U. L. Ullmans hand framgått det arbete, som utgör hans kanske mest betydande gåva till Sveriges präster och liturgiskt intresserade kyrkofolk, nämligen hans stora verk *Evangelisk-lutersk liturgik* med särskild hänsyn till svenska förhållanden, utkommen i olika häften åren 1874—1885. Vad detta arbete betytt för väckande av liturgisk insikt och liturgiskt intresse hos både präster och kyrkofolk kan knappast över-skattas. Och om den glädje den boken kunde väcka i unga hjärtan och aldrig försvinnande känsla av vår gudstjänsts högtidlighet, där-om skulle jag vilja giva ett alldeles särskilt varmt personligt vittnesbörd. Såsom den främste kännaren av svenskt och överhuvud evangeliskt gudstjänstliv i vårt land inträdde den under tiden ny-utnämnde Strängnäs-biskopen 1889 i den handbokskommitté som 1891

avgav sitt första och 1893 sitt andra *förslag till reviderad handbok för svenska kyrkan* och det torde vara för var och en, som följt U. L. Ullmans liturgiska författarskap, klart, att det är honom vi ha att tacka för det sällsport ädla, på en gång liturgiskt rika och samtidigt äkta evangeliska gestalt, i vilken särskilt vår svenska högmässa genom den 1894 stadfästa handboken framträdde. Och några av de önskemål, som av Ullman redan då framfördes, men ej genast vunno beaktande — jag tänker särskilt på de högtidliga introitus-antifonierna — ha genom senare handboksförändringar blivit den svenska gudstjänstsedens egendom, om ock ännu ej fullt i den omfattning han önskade. U. L. Ullman var ock i sitt arbete *Svenska kyrkans högmässa i dess nya skick belyst* den bästa kommentator, som den förändrade svenska gudstjänsten kunde erhålla, en som lärde att ej blott förstå gudstjänstens gång och heliga tradition utan ock känna dess »glädje och högtidlighet».

När sedan under det nya århundradets första årtionden de under tiden allt starkare vuxna kyrkomusikaliska strävandena krävde ett även officiellt framfört och erkänt uttryck i vårt gudstjänstliga liv och arbetet därmed överlämnades åt tvenne personer såsom ett slags kommitté för utarbetande av kyrkomusikaliska bilagor till kyrkohandboken, var det naturligt att biskop Ullman trots sin tilltagande ålder skulle vara den ene av dessa: den andre var John Morén. Och 1914 förelåg resultatet av dessas samarbete i de digra volymerna *Förslag till hymnarium för svenska kyrkan I—II*, *Förslag till vesperele för svenska kyrkan I—II* och *Förslag till Missale för svenska kyrkan* med bilagor. Det är dessa

tre kyrkomusikaliska verk som under det sista årtiondet gett våra svenska gudstjänster högtidlighet och satt sin prägel på vår svenska kyrkosång under ett skede då gudstjänstens högtidlighet förnummits rikare och den svenska kyrkosången klingat mångstämmigare än förut kanske på århundraden. Jag behöver ju blott erinra om att genom detta förslag till vesperele de högtidliga vespergudstjänster fått sin fasta gestalt, som hört med till snart sagt varje större kyrklig samvaro eller kyrklig högtid i vårt land under dessa år.

Med dessa arbeten är biskop Ullmans officiella medverkan i kommittéer och uppdrag för svenskt gudstjänstliv slutad — jag bortser då från insatserna vid senare kyrkomöten där han varit närvarande och liturgiska frågor varit å bane — men hans intresse att på olika sätt tjäna vårt gudstjänstliv var därför ej slocknat, och ett vackert uttryck tog sig detta intresse, då han gav den samling tankar, maningsord och böner han på sin höga ålderdom utgivit titeln *Våra högtider* (1919 och 1923).

Allhelgonadagen detta år drog ett högtidligt tåg fram genom Uppsala domkyrka mot dess altare. Det var, då de nya biskoparne i Linköping och Strängnäs i närvaro av representanter för systerkyrkorna i Norden och även för fjärrare kyrkor skulle invigas till sitt ämbete. I processionens mitt vid ärkebiskopens sida gick mer än nittioårig den gamle Strängnäs-biskopen som vid altaret till sin efterträdare överlämnade kors och stav och satte mitran på hans huvud. Från stiftet gick vid denna enastående högtidlighet ett tack till den vördnadsvärde patriarken för hans långa in i den höga åldern utförda biskopsgärning. Från hela Sveri-

ges kyrka går ett tack för vad han inom den gjort för det svenska gudstjänstlivets helgd och högtid; må något av en gudstjänsts högtidsro och heliga toner omgiva den

vördade gamles levnadsafton, det önska alla de många, som genom honom fått hjälp att förstå och leva med i vår gudstjänsts glädje och högtidlighet. *Gustaf Lizell.*

Evangelisk tysk kyrkomusik i nutiden¹.

Till *våra dagars mästare* i den tyska kyrkomusiken vilja vi ej räkna blott de ännu levande, utan även de ibland oss ännu alltfjämt verkande, i första hand de skapande andarna från 1800-talet. Bland dessa intar, ej blott till tiden, utan ock till rang och anseende Felix Mendelssohn-Bartholdy (1809—1847) den första platsen. Är ock hans betydelse för återuppväckandet av J. S. Bach större än betydelsen av hans egen alstring, så räckas dock hans psalmer och motetter ännu med rätta åt församlingen. Hans oratorier (»Paulus» och »Elias») höra visserligen icke dit, huru mycket de än hava banat väg för förståelsen av Bachs och Händels verk — under inflytelse från bådaddera hava de ju ock kommit tillstånd. Deras kompositör uppenbarar allestädes en fin och ädel ande och därjämte en beundransvärd konstant lätthet vid handhavandet av den valda formen. I dag är det ingen konst att fastställa, vad han och hela hans tidsålder saknade: det är, kort sagt, förtrogenheten med det gåtfulla, det outgrundliga, det demoniska i världen och i livet. Detta förnimma vi tyskar i denna tid instinktivt. Vad hans tid kunde förstå, det gav Mendelssohn, och det grundade hans lycka. Dock skall ej heller i våra

dagar hans rena, ädla sinne och hans sant fromma sång förgätas.

Till dels redan före Mendelssohns död hade krafter uppväckts till den kyrkliga tonkonstens tjänst såväl i norr som i söder, men framför allt även i Mellantyskland. I norr Ed. Grell (1800—1886), skapare av en 16-stämmig mäsas och flera sångsaker för kyrkligt bruk, och Friedrich Kiel (1821—1885), kompositören till »Christus», båda högtskattade lärare och pedagoger. Moritz Hauptmann (1792—1868), likaledes teoretiker av betydelse, skänkte oss motetter, psalmer, andliga manskörer. Även Ed. Wilsing (1809—1893) var nordtysk; hans *De profundis* liksom hans »Jesus Kristus» blevo med orätt snart förglömda eller alls icke hörda. Ludwig Meinardus (1827—1896) skapade bl. a. oratoriet »Luther i Worms», balladkonungen Karl Löwe (1796—1869) »Det nya förbundets försoningsoffer» och »Joh. Huss», Karl Rheinthal (1822—1896) motetter och kantater, Georg Schumann (f. 1866) andliga körverk. I söder förvärvade sig såsom tonmästare och lärare på detta område Johan Georg Herzog (1822—1909) och Im. Faisst (1823—1894), den förre i Erlangen, den senare i Stuttgart, ett icke ringa anseende. Likaså H. M. Schletterer (1824—1893) i München, Ph. Wolfrum (1854—1919) i Heidelberg,

¹ Då åtskilligt av vad Geheimrat Smend i sitt föredrag vid kyrkosångsmötet framförde, redan tidigare kommit till uttryck i denna Tidskrift genom kyrkoherde Allards artikelserie i årg. 1925 och docent Allwohns i årg. 1926, meddelas här endast ett utdrag av Geheimrat Smends föredrag.